

Osmanlı Bürokrasisine Kâtip Yetiştirmek İçin Açılan Modern Bir
Eğitim Kurumu:

MEKTEB-İ MAARİF-İ AKLÂM (MAHREC-İ AKLÂM)

Gülden SARIYILDIZ*

ÖZET

Osmanlı Devleti'nde ilmiye ve seyfiye sınıfı ile birlikte idareci sınıfı teşkil eden kalemiye sınıfı, XIX. yüzyıl başlarına kadar "usta-şâkird" ilişkisi içinde kalemlerde yetiştirilmiştir. Nezâretlerin teşkili ve Tanzimat Fermanı'nun ilanı ile birlikte bürokraside işlem hacmi ve kalemlerde istihdam edilenlerin sayısı da artmış, resmî yazışma usullerinde önemli değişiklikler olmuştur. Artık kalemlerde "usta-şâkird" ilişkisi içinde eleman yetiştirmek yeterli olmamıştır. Bu sebeple nitelikli eleman yetiştirmek için modern eğitim kurumları açılmıştır. Memur ve kâtip yetiştirmek üzere ilk defa Mekteb-i Maarif-i Adliyye'nin teşkili ile başlayan memur ve kâtip mektepleri Mekteb-i Maarif-i Aklâm ile devam etmiştir.

Anahtar Kelimeler

Mekteb-i Maarif-i Adliyye, Mekteb-i Maarif-i Aklâm, Mahrec-i Aklâm, kâtip, usul-ı kalem, kitâbet-i resmîyye, muamelât-ı kalemiyye

XIX. yüzyıl Osmanlı tarihi, merkezîyetçi bir anlayışla mülkî, askerî, sosyal hayatta reformların yoğunlaştığı bir dönem olma özelliği gösterir. 1830'lardan sonra nezâretlerin kurulmasıyla Bâbıâli'nin tedricen yeni teşkilat ve çalışma düzenine girdiği bu dönemde Avrupa tarzı hükümet ve idare model alınmış, II. Mahmud'un idarî alanda yaptığı yeniliklerle personel politikasının temelleri atılmıştır.

Klâsik dönemde Osmanlı Devletinde yönetici sınıfı ilmiye, seyfiye ve kalemiye denilen sınıflar teşkil etmiştir. Bürokrasiden sorumlu olan kalemiye sınıfının ilmiyeden sonra çok seçkin bir yere sahip olması ve kâtiplikten yetişenlerin devlet idaresinde önemli mevkilerde bulunmaları, kâtiplik mesleğinin itibarını arttırmış, vezir çocukları da dahil olmak üzere bir çok tanınmış aile

---

* Yard. Doç. Dr., İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Arşivcilik Bölümü.

Çocukları bu mesleğe rağbet etmiřlerdir¹. İلميye medreseden, seyfiye acemi oğlanları ve Enderun Mektebinden yetişirken, kalemiye sınıfının yetişmesi için belirli bir okul yoktu². Kalemiye sınıfının asıl yetişme tarzı, kalemlerde “stad-şâkird” ilişkisi içerisinde oluyordu. *Kur'an-ı Kerim*'i okumayı, Arapça kuralları ve bazı ezber parçaları evlerinde ve camilerde özel derslerden öğrenen çocuklar 12-14 yaşlarında Bâbiâli kalemlerine şâkird olarak devam ederlerdi. Bâbiâli şâkirdleri başlıca iki daireden yetişirlerdi: Birincisi ve en önemlisi Reislkttab³ idaresindeki Dîvân-ı Hümayun Kalemi, diğeri de Kethüda Bey Dairesi idi. şâkirdler buralarda hâcelerden (stad) sls, siyakat, reyhanî, ta'lik, dvanî, rık'â gibi hatları, fenn-i inşa ve fenn-i kitâbet denilen usllu yazı yazma sanatını öğrenirler, Bâbiâli uslubunu tam öğrenebilmek için de Arapça ve Farsça dersler alırlardı⁴. Daha sonraları şâkirdler Bâbiâlide, Defterdârlıkta, Seraskerlikte, Meşihatta zel olarak görevlendirilen öğretmenlerce “mektep” denilen odalarda topluca yetiştirilmeye başlandı.

Nezâretler kurulup, Tanzimat'ın hazırlıkları yapılırken bu çeşit bir kalem eğitimi, oluşturulmaya çalışılan modern, merkeziyetçi bir devlet teşkilâtı için yetersizdi. İdarî reformlar ilerledikçe en önemli mevkileri dolduracak kişiler için kâtiplerin geleneksel yazıcılık becerileri artık yeterli olmaktan ıkmıřtı⁵. Genişleyen ve modernleşen örgütler yeni ve eğitimli memur kadrolarına ihtiyaç duyuyordu. Nitelikli elemana sahip olmak eskisi gibi kaleme ıracak olarak gençleri yetiştirmekle mümkün değildi ve merkezî idarenin istihdam edeceği memurların belirli bir eğitimden geçmesi için kalemlerin dışında modern eğitim kurumlarına ihtiyaç vardı. Yapılan yeniliklerin başarısının temelinde eğitim ile mümkün olacağına inanan II. Mahmud, eğitime öncelik vererek eğitimi yaygınlaştırmak amacıyla ilköğretimi mecburî hâle getirirken, diğer yandan da

¹ Mehmet İşirli, “Osmanlıda Kitâbet-i Resmiiyeye Dair Eserler Hakkında Bazı Gözlemler”, *Osmanlı-Türk Diplomatigi Semineri Bildiriler*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1995, s. 3.

² Kalemiye sınıfının yetişmesi ve eğitimleri konusunda fazla bilgi için bkz. Carter V. Findley, *Bureaucratic Reform in the Ottoman Empire The Sublime Porte, 1789-1922*, Princeton University Press, Princeton, New Jersey 1980, s. 80-113.

³ Reislkttaplığın kâtiplerin yetiştirilmesindeki rolü ve görevleri için bkz. Recep Ahışalı, *Osmanlı Devlet Teşkilatında Reislkttâblık (XVIII. Yüzyıl)*, Tarih ve Tabiat Vakfı TATAV Yayınları, İstanbul 2001.

⁴ Faik Reşit Unat, *Türk Eğitim Sisteminin Gelişmesine Tarihi Bir Bakış*, Ankara 1964, s. 16; Osman Nuri Ergin, *Türkiye Maarif Tarihi*, İstanbul 1977, I, 64; Mehmet İşirli, “Bâbiâli”, *Diyanet Vakfı İşlam Ansiklopedisi*, İstanbul 1991, IV, 381; Ali Akyıldız, *Tanzimat Dönemi Osmanlı Merkez Teşkikatında Reform*, Eren Yayınevi, İstanbul 1993, s. 53.

⁵ Carter V. Findley, *Kalemiyeden Mülkiyeye: Osmanlı Memurlarının Toplumsal Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları (eviren Gl Çağalı Güven), İstanbul 1996, s. 6.

kalemlerde vazifelere ehil adam yetiştirmek ve yaşları ilerlemiş olarak kalemlere devam edenlerin de seviyelerini yükseltmek için modern eğitim verecek olan okullar açtırdı. Bu tür okullara bir örnek olarak ilk defa, sivil memur yetiştirmek için Mekteb-i Maarif-i Adliyye⁶ tesis edildi. Osmanlı Devleti'nde açılan modern okulların ilk örneği ve orta dereceli sivil bir okul olan Mekteb-i Maarif-i Adliyye, 1838 yılında hariciye ve maliye nâzırlarının gözetiminde olarak, devlet memuru yetiştirmek üzere Sultanahmed Camii Sultan Mahfilinde açıldı. Eğitim süresi üç yıl olan ve on sekiz yaşından büyük olanların kabul edildikleri mektepte, sarf, nahiv, Arapça, Farsça, mantık, hatt çeşitleri, kitâbet, inşa gibi dersler okutulacak, buraya alınacak öğrenciler de öncelikli olarak Bâbîâli ve Bâb-ı Defterî'de çalışan memurların çocukları arasından seçilecekti. Kuruluşundan kısa bir süre sonra mekâtib-i rüşdiye nezâretine bağlanan mektebe ilgi bir hayli fazla olmuş⁷, öğrencilerin devamlarını kontrol için devam jurnalleri tutulmuştur. Mektebin imtihanları her yıl sonunda, bazen padişahın da katıldığı resmî heyetler huzurunda yapılır, başarılı öğrencilere mükafatlar dağıtıldı.

Açılışından itibaren Mekteb-i Maarif-i Adliyye'den mezun olanlar ve dışarıdan imtihanları vererek kalemlere girmeye hak kazananlar haricinde, hiç kimsenin devlet dairelerinde “kitâbet”te istihdam edilmemeleri ilkesi kabul edildi. Bu ilkeye uygun olarak mektebin eğitim süresini tamamlayanlar, usulü üzere imtihan edilerek, kendilerinin tercih etmiş oldukları kalemlere yerleştirilirdi⁸. 1846 yılında Mekteb-i Maarif-i Adliyye'de eğitimlerini tamamlayarak imtihanları yapılan öğrencilerden yirmi dört tanesi “kabiliyet ve liyâkatleri” tespit edildiği için mektebin kuruluşunda kabul edilen nizam gereğince istedikleri kalemlere tayin edildiler. Mektepten başarıyla mezun olan öğrenci-

⁶ Mekteb-i Maarif-i Adliyye ile ilgili olarak bir çok kaynakta hemen hemen birbirinin tekrarı niteliğinde bilgi mevcut olup, bunlardan bazıları için bkz. Mahmud Cevad, *Maarif-i Umûmiyye Nezâreti. Tarihçe-i Teşkilât ve İcraât*, İstanbul 1338, s. 23; İhsan Sungu, “Mekteb-i Maarif-i Adliyye'nin Tesisi”, *Tarih Vesikaları*, I, 212-225 (1941-42); Unat, *a.g.e.*, s. 42 vd; Ergin, *a.g.e.*, I-II, 396-406. Bu mekteple ilgili en son ve en kapsamlı çalışma için bkz. Akyıldız, *a.g.e.*, s. 226 –228.

⁷ Mektebin öğrenci sayısı, kalemlere devam eden kâtiplerle beraber 386, hoca sayısı sekiz, hademe sayısı on idi (Akyıldız, *a.g.e.*, s. 228n). Mektebin, müdür, Arabi, Farsî ve meşk hocaları ile bütün hademelerinin maaşları 14.530 kuruştı (BOA, Cevdet Maarif (CM), 7456).

⁸ Her ne kadar mektep mezunlarının istedikleri kalemlerde görevlendirilmeleri kural gereği ise de, bazı hâllerde kural dışı uygulamalar olabiliyordu. 1844 yılında Mekteb-i Maarif-i Adliyye'den imtihanla mezun olan Mustafa Efendi, Darbhâne-i Âmirî tahrirat odasına memuriyetini istemiş ancak, bu odaya hariçten kâtip tayin olunmasına lüzum olmadığı söylenerek Mustafa Efendi Dîvân-ı Hümayun Kalemî mühimme odasına, mektebin diğer mezunları istedikleri kalemlere memur edilmişlerdir (BOA, CM, Nr. 2537).

lerin çoğu maliye kalemlerinde çalışmak istemiş, maliye nâzırı da bu talebi olumlu karşılayınca, sadaretin onayı ve padişahın da irâdesi alındıktan sonra yirmi dört kişi istedikleri kalemlere gönderilmiştir. 1846 yılında Mekteb-i Maarif-i Adliyye mezunlarının istihdam edildikleri yerler, *Mektubî-i sadaret, Bâbî-âlî tercüme odası, Bâb-ı seraskerîde tahrîrât odası, Mektubî-i maliyye, muhasebe-i vâridât-ı Rumeli, muhasebe-i masârifât-ı Anadolu, muhasebe-i masârifât, muhasebe-i masârifât-ı Rumeli, muhasebe-i sergi-i vâridât*⁹ kalemleridir.

Mekteb-i Maarif-i Adliyye'nin açılışından kısa bir zaman sonra Mart 1839 tarihinde aynı amaçla yani, Bâbîâlî dairelerine vasıflı memur yetiştirmek üzere Mekteb-i Ulûm-ı Edebiyye-i Adliyye¹⁰ de denilen Mekteb-i Ulûm-ı Edebiyye adı ile ikinci bir okul, Süleymaniye Camii külliyesindeki Taş Mektepte açıldı¹¹. Devlet dairelerine kâtip ve memur yetiştiren Mekteb-i Maarif-i Adliyye, Mekteb-i Ulûm-ı Edebiyye, ve rüştiye mekteplerinin yanı sıra, kalemlere uzman yetiştirmek üzere 1849 yılında Abdülmecid'in annesi Valde Sultan tarafından II. Mahmud türbesi yanında Dârülmaarif adlı bir okul daha açıldı. 1852 yılında bu okulların son sınıf öğrencilerinden kırk bir kişi imtihanlarını başarı ile verdikten sonra talep ettikleri kalemlere tayin edilmişlerdi¹². 1859 yılında özellikle vali, kaymakam, müdür gibi mülkiye memurlarını yetiştirmek için iki yıllık orta dereceli bir meslek okulu olan Mekteb-i Mülkiyye¹³ açılarak, eğitilmiş yöneticiler yetiştirilmesi amaçlanmıştı. Abdülaziz devrinde meslekî eğitime önem verilerek, Mahrec-i Aklâm, Lisan Mektebi, Mekteb-i Mülkiyye-i Tıbbiyye, Eczacı Mektebi, Kaptan ve Çarkçı Mektebi, Darümuallimat gibi meslek okulları açıldı¹⁴.

Önemli değişimlerin olduğu Tanzimat devri, aynı zamanda bürokratik teşkilâtta kadro ve işlem hacminin büyüdüğü, idarî, malî, askerî yönlerden merkezîyetçiliğin arttığı bir dönemdir. Bu dönemde, kalemlere çirak olma geleneğinin devam etmesinin yanında, Tanzimat'ın ilk yıllarından itibaren açılan okullarda yetişenlerin bürokraside istihdam edilmeleriyle modern bir

⁹ BOA, İrade Dahiliye (İD), Nr. 6637.

¹⁰ BOA, CM, Nr. 4461.

¹¹ Bu okul hakkında bilgi için bkz. Aşçı Dede Halil İbrahim, *Geçen Asrı Aydınlatan Kıymetli Vesikalardan Bir Eser Hatıralar*, (Yayına Hazırlayan: Reşat Ekrem Koçu), İstanbul 1960, s.20-23.

¹² Kalemlere tayinleri yapılan bu kırk bir kişi İrfan Metebi, Valde Mektebi, Bayezid ve Üsküdar rüşdiyeleri mezunlarıydı. Bunların mezun oldukları okulların ve istihdam edildikleri kalemlerin listesi için bkz. BOA, İD, Nr. 15762. Maarif lef 1.

¹³ Ali Çankaya, *Son Asır Türk Tarihinin Önemli Olaylarıyla Birlikte Yeni Mülkiye Tarihi ve Mülkiyeliler*, Ankara 1968-1971, I, 5 vd.

¹⁴ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, TTK Basımevi, Ankara 1983, VII, 207.

kadrolaşma da oluşmaya başladı. Bürokraside artan iş hacmi artık, edebî ve sanatlı ifade, sanat örneği yazılar değil, çabuk iş çıkaracak bir kalem gücü, yazışmalarda açık, anlaşılır bir ifade, yalın bir üslup gerektirmekteydi. İşlem sayısının artması, kadroların büyümesi, üstelik yeni kadroları oluşturanların kalemlerde değil, daha çok okullarda eğitim görmeleri, standart imla, yazı dili ve ifadede sadelik, hızlı iş çıkarmağa yönelik bir yazışma usulü ortaya çıkarmıştı¹⁵. Böylece kitâbet-i resmiyyede yani resmî yazı dilinde önemli değişiklikler, yazı stili, kullanılan elkab, dua, bitiş formüllerinde, ifadelerde farklılaşma, kısaltmalar oldu, bazıları da tamamen terk edildi. Kitâbet-i resmiyyede yalnızca dilin âdab ve kurallarının bilinmesi yeterli değildi, söz ve cümlenin bir-biri ile bağlantılarını gerektiren resmî tarzın yani “usûl-ı kalem”in de öğrenilmesi şarttı. Kitabet-i resmiyyenin ciddî olarak öğretilmesi düşüncesiyle bu işin eğitiminin yapılacağı orta dereceli bir kâtip okulu olarak Mahrec-i Aklâm teşkil edildi. Daha doğrusu kâtip ve memur yetiştiren Mekteb-i Maarif-i Adliyye, Mahrec-i Aklâma dönüştürüldü.

Mekteb-i Maarif-i Adliyye, 1862 yılında rüştiye mekteplerinden kalemlere çıkacak son sınıf öğrencilerine mahreç olarak “vaz’-ı kadîm” üzere Sadrazamın himayesinde Mekteb-i Maarif-i Aklâma tahvil edildi¹⁶. Orta okul seviyesinde ve Osmanlı Devletinin ilk meslek okullarından olan Mekteb-i Maarif-i Aklâmın belirlenen nizama göre, eğitim süresi bir yıl olacak ve buraya İstanbul’daki rüştiye mekteplerinden mezun olanlar alınacaktı. Mektebe devam edecek öğrenciler bir yılın sonunda imtihana tâbi tutularak, başarılı bulunanları istedikleri kalemlerde istihdam edileceklerdi. Açılış tarihi kesin belli olmayan Mekteb-i Maarif-i Aklâmda Mayıs 1862 tarihinde kırk beşten fazla öğrenci “tahsil-i fenn-i hatt ve kitâbet” etmekte¹⁷ olması mektebin bu tarihten önce açılmış olduğunu gösteriyor. Mektebin açılmasındaki asıl amaç öğrencilere “tahsil-i fenn-i hatt ve kitâbet” eğitimi vermek olduğu için bu dersi verecek ehliyete sahip bir hoca aranmaya başlandı. Haftada birkaç defa mektebe gelerek öğrencilere rik’a hattı ve imlâ talimi yaptıracak “hüsn-ı hatt ve selika” sahibi ehliyetli birisinin, uygun maaşla rik’a hocalığına tayini cihetine gidildi. Yapılan duyuru ile bu hizmete talip olanların, kendilerinden istenilen “asâr-ı kalemîyeleri”ni sadarete teslim etmeleri istendi. Mekteb-i Maarif-i Aklâma rik’a hocası olmak isteyenlerin verdikleri yazı örnekleri sadarete incelenmiş

¹⁵ İlber Ortaylı, “Osmanlı Kaçılıryasında Reform: Tanzimat Devri Osmanlı Diplomatikasının Bazı Yönleri”, *Tarih Boyunca Paleografya ve Diplomatik Semineri Bildiriler*, Edebiyat Fakültesi Basımevi, İstanbul 1988, s. 154.

¹⁶ BOA, İD, Nr. 34436. 25 Muharrem 1279/22.07.1862 tarihli arz tezkeresi ve üstündeki 26 Muharrem 1279/23.07.1862 tarihli irâde hâmişi.

¹⁷ BOA, *Buyruldu Defteri*, Nr. 5, s. 41.

fakat, yazıların hiç birisi beğenilmemiştir. Mektepte ğrencilere verilecek olan “fenn-i hatt” öğrenciler için “terbiye-i kalemiyye”nin esası olacağından, sadaret rik’a hocasının seçiminde çok titiz davranmış, araştırmalar sonunda mektebe rik’a hocası olarak Sadaret mektubî halifelerinden “hüsn-ı hatt” sahibi Ahmed Bey ehliyetli bulunarak atanmıřtır¹⁸. Rik’a hocasının belirlenmesinin ardından, maarif jurnal kâtibi Vacid Efendi de usul-ı kıraat muallimliğine getirilmiş, bir zaman sonra mektebe bir de odacı tayin edilerek, bu masraflar daha önce mektebe tayin edilecek hocalarının maaşları için maarif bütçesine ihtiya-ten ilave edilmiş olan üç bin kuruştan karřılanmıřtır¹⁹.

Mekteb-i Maarif-i Aklâm, Ticarethne dahilinde bulunan eski Mekteb-i Maarif-i Adliyye binasında eğitim faaliyetine bařladı²⁰. Padişah’ın isteği ile rüştiye mektebi ğrencisi kabul edilen Mekteb-i Maarif-i Adliyye’nin öğrencileri bu mektebin sınıf-ı evvel muallimi Mehmed Efendi ile beraber mahallin genişliği ve semtlerinin birbirine yakınlığı dolayısıyla Drlmaarif’e nakle dildi²¹. Mekteb-i Maarif-i Adliyye’nin en eski ve kıdemli müderrislerinden Bekir Efendi ve Hacı Hüseyin Efendi de, mektebin teşkilinden beri tedris ve talim içinde yararlı hizmetleri olduğundan, okullar hakkında tam bilgi sahibi, hürmete ve taltife lyık, üstelik meclis-i maarifte de mekteplerin durumuna vkf üyelere ihtiyaç olduğundan, kendi maaşları ile meclis-i maarif zlğına nakledildiler²².

Eski Mekteb-i Maarif-i Adliyye binasında eğitim faaliyetine başlayan Mekteb-i Maarif-i Aklâm, kısa bir süre sonra bulunduğu binadan çıkmak durumunda kalır. Bunun sebebi, Mülkiye Mektebinin genişletilerek ğrenci sayısının elliden yüze çıkarılması ve Drlmuallimin talebesiyle Mahrec-i Aklâm ğrencilerinin Ticarethne dairesinde mektep haline getirilmiş odalarının oturulamayacak kadar dar, harap, havasız olması ayrıca, Ticaret Nezretiyle, Maarif ve Nafia Nezretleri dairelerine gelen iş sahiplerinin çokluğundan Drlmuallimn ve Mahrec-i Aklâm ğrencilerinin istenilen derecede alışmamaması idi²³. Maarif nzır, az bir masrafla Drlfnun’da uygun yerler tamir edilerek Mülkiye, Drlmuallimn ve Mahrec-i Aklâm mekteplerinin oraya nakledilmelerini istemişse de Padişah, Drlfnunun gerekli olduğu gerekçe-

¹⁸ Aynı vesika. 25 Muharrem 1279/22.07.1862 tarihli arz tezkeresi ve zerindeki 26 Muharrem 1279/23.07.1862 tarihli irâde hâmişi. Tasarrufa da dikkat edilerek Ahmed Beyin maaşı beş yüz kuruş olarak tespit edilmiştir.

¹⁹ BOA, Meclis-i Vâlâ (MV), Nr. 22023.

²⁰ BOA, İD, Nr. 33436. Maarif nzırnın 23 Muharrem 1279/20.07.1862 tarihli tezkiresi.

²¹ Aynı vesika.

²² Aynı vesika.

²³ BOA, MV, Nr. 22764.

siyle bu isteği kabul etmedi²⁴. Bunun üzerine sadaretin emriyle Maarif Nezâreti, Mülkiye, Dârümuallimîn ve Mahrec-i Aklâm mektepleri için uygun bir yer arayarak sonunda Sedefçiler içindeki Nuri Efendi konağının genişlik, sağlamlık ve mevkiye bu üç mektep için çok uygun bir yer olduğuna karar verir²⁵. Konağın sahibi bulunan Asım Bey ile yapılan müzakereler sonucunda, konağın yıllık kırk beş bin kuruş kira bedeli ile kiralanması ve beş yıllık kontrat yapılması hususlarında anlaşılır, bu anlaşma padişahın onayından da geçer²⁶. 1864 tarihinde Ticarethâne dâhilinde eğitim veren Mahrec-i Aklâm Mektebi daha sonra faaliyette bulunduğu binaların yanması veya satılması gibi değişik sebeplerle farklı mekanlarda eğitime devam etmek zorunda kalır. 1865 yılında Sedefçiler'deki Atik Ali Paşa Camiî karşısında²⁷ bulunan mektep, faaliyetini 1866 ve 1867'de Şehzâde Cami-i Şerifi yanında²⁸, 1868 yılında da Mülkiye Mektebi ve Darümuallimîn-i rüşdiye mektepleriyle birlikte Vefa civarında Mısır valisi Mehmed Ali Paşanın annesinin uhdesinde bulunan konakta sürdürür²⁹. Bu konak 1869 Ağustosunda Mehmed Rüştü Paşa tarafından satın alındığından burası da tahliye edilir. Böylece Mülkiye ve Darümuallimîn mektepleri Bozdoğan Kemeri civarındaki Palabıyık Mehmed Paşa konağına nakledilirken, Mahrec-i Aklâm Mektebi ile açılması kararlaştırılmış bulunan Mekteb-i Sultaniye İdadisi için de Ayasofya civarındaki Muhtar Bey Konağı aylık iki bin beş yüzer kuruşa kiralanır³⁰.

Mahrec-i Aklama devam eden öğrenciler, mektebin eğitim süresi olan bir yıl boyunca hat ve kitâbet eğitiminden sonra imtihan zamanı yaklaşınca hepsi birden meclis-i maarife çağrılarak kendilerine defalarca ezberden "istiktâb" suretinde yazı yazdırılarak imtihan ediliyorlardı³¹. 1863 senesinde imtihana

²⁴ Aynı vesika.

²⁵ Aynı vesika. Maarif nazırının 24 Şaban 1280/02.08.1864 tarihli tezkeresi; MV, Nr. 22816. Maarif lef 13.

²⁶ BOA, MV, Nr. 22764. 12 Şevval 1280/20.03.1864 tarihli arz tezkeresi ve 13 Şevval 1280/21.03.1864 tarihli irâde hâmişi.

²⁷ *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, sene 1281, s. 125.

²⁸ *Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, sene 1283, s. 120.

²⁹ BOA, MV, Nr. 24649; Bu arada Derviş Paşanın nezâretinde cebir, hendese, Fransızca dersleri yapılan eski maarif dairesi yanınca, bu derslere devam eden altmış kadar talebe geçici olarak Mehmed Ali Paşa konağına devam etmeye başlamış, bunların nezâretleri de ilave memuriyet olarak Mahrec-i Aklâm müdürü Cemal Beye verilmiştir (BOA, BEO, *Ayniyat Defteri*, Nr. 1068, s. 535).

³⁰ *Ayn defter*, s. 242.

³¹ BOA, İD, Nr. 34064. 6 Receb 1279/27.12.1862 tarihli Maarif-i Umûmiyye Nezâreti tezkeresi.

giren otuz³² öğrenciden, yirmi ikisinin yazdıkları yazılar maarif meclisince beğenilir ve bu yazılar³³ temize çekilmeden, öğrencilerin girmek istedikleri kalemlerin isimleriyle beraber sadrazama takdim edilir. Sadrazam, az müddet içinde yazıları ilerlemiş bu öğrencilerin yazılarını beğenerek, usul gereği istedikleri kalemlere gönderilmelerini istemiş, padişah da kararı tasdik etmiştir³⁴.

Böylece Mekteb-i Aklâmın ilk mezunlarından Hüsnü Efendi, Ahmed Rauf Efendi, Şükrü Efendi, Nafiz Bey *Mektûbî-i Sadr-ı âlî odasına*; Tevfik Bey, Hafız Raif Efendi, Rauf Bey, Said Bey *Mektûbî -i hâriciye odasına*; Ali Faik Efendi, Namık Efendi, Ruhi Efendi *Meclis-i vâlâ mazbata odasına*; Murad Bey *Meclis-i Vâlâ Mektûbî odasına*; Subhi Efendi *Mektûbî-i maarif odasına*; İbrahim Efendi, Ahmed Raif Efendi *Maliye Mektûbî odasına*; Refik Efendi *Maliye kâtibi odasına*; Nuri Efendi, Rasih Efendi *Maliyede Rumeli vâridât muhasebesi odasına*; Galib Efendi *Maliyede mazbata odasına*; Âşir Efendi *Maliye meclisi muhasebe odasına*; Mustafa Efendi *Maliye muhasebesi odasına*; Nail Bey *Emtia gümrüğü odasına* tayin edilir³⁵.

İmtihanda başarılı olamayan sekiz kişi mezun edilmeyerek hat ve imlâ derslerini ilerletmeleri için iki üç ay daha mektepte tutulurlar. Bu sürenin ardından maarif nezâretinde yapılan imtihanda başarılı buldukları için usul gereği istedikleri kalemlere memur edilirler³⁶. 1864 yılı başında mektepte eğitimlerini tamamlamış olanlar meclis-i maarifte “âzâ-yı kîrâm” ve hariçten görevlendirilen “mümeyyizler”³⁷ hazır olduğu hâlde takım takım meclise çağrılarak aynı şekilde imtihan edilerek³⁸, yazı örnekleri sadarete sunulmuş ve talep ettikleri kalemlere gönderilmişlerdir³⁹. Bu sırada encümen-i mahsus-ı meşveret, kalemlerde yeterli sayıda kâtip bulunduğunu belirterek, imtihanları yapılmış olan öğrencilerin mezun edilmeyerek bir sene daha mektepte tutul-

³² Aynı vesika. O. N. Ergin, mektebin ilk mezunlarını 1864 yılında verdiğini, mezunların sayısının yirmi yedi olduğunu zikr ediyor (Ergin, *a.g.e.*, II, 478).

³³ Otuz öğrencinin yazmış oldukları teşekkürnâmeler vesikanın ekleri arasında olup, bir örnek için bkz. Ek I. İD, Nr. 34064, maarif lef 4.

³⁴ BOA, İD, Nr. 34064.13 Receb 1279/03.01.1863 tarihli arz tezkeresi.

³⁵ Aynı vesika, maarif lef 2.

³⁶ BOA, İD, Nr. 34432.

³⁷ Mahrec-i Aklâm, Mekteb-i Mülkiyye talebesi ile bütün rüşdiye mektepleri öğrencilerinin imtihanlarına mümeyyiz olarak tayin edilen efendilere biner kuruş atıyye-i seniyye ihsan edilmiştir (BOA, Bâbîâlî Evrak Odası (BEO), *Ayniyat Defteri*, Nr. 622, s. 70, 81).

³⁸ *Ruznâme-i Ceride-i Havadis*, Nr.774.

³⁹ BOA, İD, Nr.35543. Maarif nâzırınının 22 Receb 1280 / 02.01.1864 tarihli tezkeresi; *Takvim-i Vekayi*, Nr. 727, 737.

malarını istemiştir⁴⁰. Ancak Mahrec-i Aklâmın tâbi olduğu usul gereğince eğitim süresi bir yıl olduğundan, bu öğrencilerin mektepte alıkonulmaları mümkün olmaz, fakat bunlar Bâbîâli kalem zâbitleri tarafından ikinci kere imtihan edilerek⁴¹ bilgileri yeterli bulunur. İmtihanda bu öğrencilere yazdırılan yazılar, sadrazamın incelemesinden sonra birinci, ikinci ve üçüncü olarak sınıflandırılırlar. 1864 senesi başında iki kere imtihan edilerek, üç sınıf olarak derecelendirilen öğrencilerin birinci itibar olunanlarından Reşid Bey, Ratıb Efendi ve Ali Bey *Mektubî-i sadr-ı âlî odasına*; Mustafa Bey *Meclis-i Vâlâ mazbata odasına*; Eşref Efendi *Gümrük emanetine*, Rıza Bey ve Arif Bey *Mektubî-i Sadr-ı âlî odasına*; Rıfat Bey *Dahiliye odasına*; Osman Efendi *Gümrük muhasebe odasına*; İkinci itibar olunan Akif Efendi *Bâb-ı Zaptiyede meclis-i tahkik odasına*; Ahmed Rıfat Efendi *Mektubî-i hariciye odasına*; Fehim Bey ve Galib Bey *Meclis-i Vâlâ kavânîn dairesi kalemine*; Emin Bey *Meclis-i Vâlâ mektubî odasına*; Ahmed Efendi ve Talat Bey *Meclis-i Vâlâ mazbata odasına*; Saib Bey ve Fethi Bey *Mektubî-i hâriciye odasına*; Sırrı Efendi *Ticarethaneye*; Mustafa Tevfik Efendi *Gümrük emânetine*; Âgâh Efendi *Bâb-ı Vâlâ-yı Seraskerîye*; Sadık Efendi *Bâbîâli evrak odasına*; Ali Bey *Hazine-i Hassa tahrirat odasına*; Üçüncü itibar olunan Asım Bey *Mektubî-i sadr-ı âlî odasına*; Aşkî Bey *Dahiliye odasına*; Rükneddin Bey *Mektubî-i hariciye odasına*; Fahri Bey ve Mahmud Nedim Bey *Meclis-i Vâlâ mazbata odasına*; Seyfi Efendi *Gümrük Emânetine* tayin edilirler⁴².

O sene Mahrec-i Aklâm Mektebi mezunu olanlara bilgi derecelerine göre diplomaları verilerek⁴³, istihdam edilecekleri Hariciye Nezâretine, Meclis-i Vâlâ Riyâsetine, Ticaret Nezâretine, Hazine-i Hassa Nezâretine, Zaptiye Müşirine, Gümrük Emânetine de “istihdâma elverişli” olduklarına dair yazılar gönderilir⁴⁴.

Sonraki dönemlerde okulun eğitim süresi yeterli bulunmayarak uzatılmıştır. Bununla ilgili karar, özel olarak teşkil edilen ve ileriye yönelik olarak Mahrec-i Aklâmın eğitim süresinin uzatılmasını görüşen komisyonunda kabul edilmiş olmalı. Okul üç sınıf üzere tertip edilince yalnız son sınıftakilerin imtihanla kaleme alınması, veremeyenlerin mektepte tutulması, ikinci sınıf öğrencilerinin imtihanla birinci sınıfa, üçüncü sınıf öğrencilerinin de imtihanla ikinci sınıfa nakledilmesi ve okula üçüncü sınıftan, ikinci sınıfa geçenlerin

⁴⁰ Aynı vesika.

⁴¹ Aynı vesika.

⁴² BOA, İD, Nr. 35543, lef 2.

⁴³ *Rûznâme-i Ceride-i Havadis*, Nr. 774.

⁴⁴ BOA, BEO, *Ayniyat Defteri*, Nr. 314, s. 63.

sayısı kadar rüşdiye mektepleri mezunlarından öğrenci alınması kural hâline getirildi⁴⁵.

Mahrec-i Aklâm teşkil edilince bu mektep mezunları ve mektep dışından hakkı olup da kalemlere girmek isteyenlerden liyâkatleri, maarif nezâretince tasdik olunanların dışında açıktan hiç kimsenin hiçbir kaleme kabul edilmemesi usul hâline getirilerek Dîvân-ı Hümayun Kalemine kayd edilmiş ve bütün dairelere de bildirilmişti⁴⁶. Fakat bu kuralı daha başlangıçta bozanlar Mahrec-i Aklâmın öğrencileriydi. Mektebin ilk öğrencilerinden bazıları mektepteki eğitimlerini tamamlamadan bir yolunu bularak kalemlere memur olmuşlardı⁴⁷. Başarısız olan Mahrec-i Aklâm talebeleri de, mektepte kalarak eğitimlerini tamamlama yerine kimi zaman mektebi terk ederek kalemlere girme teşebbüsünde bulunmuşlardır⁴⁸. Zaman zaman da rüştiye mekteplerindeki eğitim sürelerini tamamlamamış olan rüştiye öğrencileri nizama aykırı olarak kalemlere girmişlerdir. 1864 yılında uygunsuz davranışlarından dolayı rüştiye mektebinden atılmış olan seksen kadar öğrencinin kalemlere girdiği Nâfia Nezâretinin ihtarı üzerine anlaşılıştı⁴⁹. Mekteb-i Mahrec-i Aklâm'da öğretilen muhtelif bilgiler ile *usûl-ı kitâbet*, *usûl-ı muâmelât-ı kalemîye ve fenn-i kitâbeti* öğrenmeden, *şehâdetnâmesiz*, açıktan kimsenin kalemlere kabul edilmemesi usulünün “tekîd” ve “temhîd”i için bütün dairelere defalarca yazılar yazılmış, kalem zabitleri bundan sorumlu tutulmuşlardır.

Mahrec-i Aklâma mahsus *şehâdetnâmeden*⁵⁰, son sınıf öğrencilerinin hangi derslerden imtihan edildiği, alınan notlar, notlarının toplamı, mezuniyet derecesi, *şehâdetnâmenin* hangi makamlarca tasdik edildiği gibi bilgileri öğre-

⁴⁵ Ergin, *a.g.e.*, II, 478.

⁴⁶ BOA, *Buyruldu Defteri*, Nr. 5, s. 4, 42, 98; *Tasfir-i Efkâr*, Nr. 2. Mektep mezunları dışında kalemlere kimsenin alınmaması diğer nezaretler ve daireler gibi Divân-ı Ahkâm-ı Adliyye Nezaretine de yazılmış, bunun üzerine Divân-ı Ahkâm-ı Adliyye Nâzırı Sadarete gönderdiği cevapta, nizâmiye mahkemeleri işlerinde istihdam edilmek isteyenlerin Bâbîâlîde tahsis olunan “daire-i tedrisiyye”ye girerek, buradaki eğitimden sonra her altı ayda bir yapılan imtihanda *şehâdetnâme* alanların kabulünün şart olduğunu, elinde *şehâdetnâmesi* olmayanların kabul edilmediğini bildirmiştir (*Ayniyat Defteri*, Nr. 1070, s. 143).

⁴⁷ *Ayn defter*, gösterilen yer; Findley, *Kalemîyeden Mülkiyeye...*, s. 145.

⁴⁸ BOA, BEO, *Ayniyat Defteri*, Nr.1072, s.131.

⁴⁹ BOA, *Nizamât Defteri (Kalem Nizamı Defteri)*, Nr. 1), Nr. 34/32, s. 114.

⁵⁰ Şehameddin Bey'e ait Mahrec-i Aklama mahsus *şehadetname* sureti için bkz Ek III. BOA, Yıldız Sadaret Resmi Maruzat (Y.A. Res), Nr. 26/6. Aynı vesikanın ekleri arasında bulunan tercüme-i hâl varakasından Şehameddin Beyin 1859 senesinde sıbyan mektebine başladığı, 1866'da Valde Mekteb-i rüşdiyesine, ardından 1870 senesinde Mahrec-i Aklâm'a nakl ile 1874 senesi ortasında buradan 23,5 yaşında mezun olduğu, üç yıllık Mahrec-i Aklâm Mektebini dört yılda tamamladığı anlaşılıyor.

nebiliyoruz. Mahrec-i Aklama mahsus şehâdetnâmeden anlaşıldığına göre son sınıf öğrencileri, bu sınıfta Arabî, Farisî, inşa ve Türkî ve imla, Fransızca, tarih-i umûmî, rik'a, hendese ve mesâha, cebir⁵¹ derslerini okuyarak bunlardan imtihan ediliyordu. İmtihan esnasında aralarında mektep hocalarının da bulunduğu on beş tane “muhiber efendi” hazır bulunuyor, onların “hüsn-ı şehâdetleri” üzerine öğrenciler diploma almaya hak kazanıyorlardı. Diplomanın üstüne, Nezâret-i Maarif-i Umûmî ve Meclis-i Maârif-i Kebîr tarafından da tasdik olunduğuna dair şerh düşülüyordu⁵².

Mahrec-i Aklam mezunları daha önce de belirtildiği gibi mektebin statüsü gereği istedikleri kalemlere girme hakkına sahipti. Ayrıca, beş yüz kuruş maaş alma imtiyazları da vardı. Mektebin açıldığı ilk yıllarda bu usul uygulanmış, ancak Şehameddin Bey örneğinde olduğu gibi daha sonra mektebe girenler bu imtiyazdan faydalanamamış, *mülâzemet* suretiyle kalemlere memur olabilmişlerdir⁵³. Mektebin öğrencileri⁵⁴, diğer okulların öğrencileri gibi Şirket-i Hayriyye vapurlarına asker bileti ile binme imkanına da sahip olmuş⁵⁵ imtihanlarda çok başarılı olanlar da emsalleri gibi ödüllendirilmiştir.

1862 yılında kalemlere memur yetiştirmek amacı ile teşkil edilen Mekteb-i Mahrec-i Aklâm, Mülkiye Mektebinin “ Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhâne” adı ile yeniden tanzim edildiği 1876 yılına kadar faaliyete devam eder. Mekteb-i Mülkiyenin genişletilmesi ve ıslahı ile ilgili nizamnamenin dördüncü faslında bu mektebe kabul edilecek öğrenciler arasında Mahrec-i Aklam Mektebinin öğrencilerinin de zikir edildiği görülmektedir⁵⁶. Buna karşılık, Mekteb-i Mülkiyenin ıslahını müzakere eden encümen-i meşveretin mazbatasından, Mahrec-i Aklâmın bundan sonra Mekteb-i Mülkiyye-i Şâhâneye “sınıf-ı idâdî” olarak

⁵¹ Şehameddin Bey, Arabîden 10, Farisîden 10, inşa ve Türkî ve imladan 10, Fransızcadan 8, Tarih-i umumîden 8, rik'adan 9, hendese ve mesahadan 7, cebirden 7 olmak üzere 69 not toplamı ve âlâ derece ile mezun olmuştur.

⁵² BOA, Y.A. Res, Nr. 26/6. Şehameddin Bey'in Mahrec-i Aklâm şehâdetnâmesi sureti.

⁵³ Aynı vesika. Şehameddin Beyin tercüme-i hâl varakası.

⁵⁴ Mektebe devam eden öğrenci sayısı yıldan yıla değişmiştir. 1870 yılında öğrenci sayısı elli (*Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, sene 1286, s. 109), 1871'e elli (*Salnâme*, sene 1287, s. 118), 1872'de yüz yirmi bir (*Salnâme*, sene 1288, s. 135), 1873'de yüz (*Salnâme*, sene 1289, s. 226), 1874'de seksen üç (*Salnâme*, sene 1291, s. 198. Bu sene imtihana giren elli dokuz öğrenciden ancak sekiz tanesi şehâdetnâme alabilmiştir (*Salnâme-i Devlet-i Aliyye-i Osmaniyye*, sene 1294, s. 390). 1875'de elli dokuz (*Salnâme*, sene 1292, s. 138), 1876'da elli dokuz (*Salnâme*, sene 1293, s. 138), 1877'de kırk sekiz (*Salnâme*, sene 1294, s. 390) idi.

⁵⁵ BOA, BEO, *Ayniyat Defteri*, Nr. 1069.

⁵⁶ BOA, Dosya Usulü İradeler Tasnifi (DUİT), Nr. 62/1-36.

kabul edildiği, bunun da padişah tarafından onaylandığı anlaşıyor⁵⁷. Fakat, Mekteb-i Mülkiyye Nâzırı Ali Nizami Paşanın başkanlığında teşkil olunan komisyon, Mülkiyye Mektebi ıslah layihası ve tezkereleri inceleyerek, şrâ-yı Devlet müzekkeresinde gösterildiği gibi Mekteb-i Mülkiyye İdâdîsi ile Mekteb-i Mahrec-i Aklâmın korunması ve Mahrec-i Aklâm ile Mekteb-i İdâdîden imtihanla alınacak öğrencilerin bilgi düzeylerine göre Mekteb-i Mülkiyye-i şâhânenin sınıflarına kabul olması yolunda görüş bildirmiřtir⁵⁸. Sadaret de 6 Nisan 1877 tarihli tezkeresiyle ihtiyaç bulunduğundan Mekteb-i Mahrec-i Aklâm'ın lağv edilmeyerek, kalem memuriyetleri için Mekteb-i Mülkiyye nizamnamesinin tayin ettiği kurallar dahilinde kâtipler yetiştirilmeye kadar ibkasını, gerek *kadım* Mekteb-i Mlkiyyenin, gerekse onun dahilinde olan *Mekteb-i Mülkiyye İdâdîsi* denilen şubenin lağv olunmasını istemiřtir⁵⁹. Bir süre daha varlığını sürdüren Mahrec-i Aklâmın bu sırada boş bulunan müdürlüğüne Mehmet Murat Efendi tayin edilmiřtir⁶⁰. Kısa bir zaman sonra da Mahrec-i Aklâmın son sınıf öğrencileri diploma olarak mezun olurken, diğer ğrencileri İdâdî Mülkiye Mektebinin ğrencisi kabul edilerek Mahrec-i Aklâm'ın varlığına son verilmiřtir⁶¹.

Mahrec-i Aklâmın teşkilinden birkaç yıl sonra bünyesinde geçici bir lisan mektebi açılmıştır. Mahrec-i Aklâm'ın içinde bir lisan mektebinin açılmasının amacı hariciye dairesinde bulunan kalemlere eleman yetiřtirmektir⁶². Bu lisan mektebine Mahrec-i Aklâmdan şehadetname olarak çıkan ve Fransızca eğitim almaya hevesli olanlar alınacaktı. Lisan mektebi 1866 senesinde Padişahın iradesi ile, yıllık yirmi beş bin kuruş tahsisatla aılmıřtır⁶³. Mektep açılınca Mahrec-i Aklâmdan mezun olan on beş kişi bu mektebe ğrenci olarak alınmış, mektebe geçici olarak bir müdür ve bir de Fransızca muallimi tayin edilerek 1866 Martında "usûl-ı cedide" zere derslere bařlanmıřtır⁶⁴. Bir yıllık eğitimin

⁵⁷ BOA, DUİT, Nr. 62/1-36. 7 Safer 1294/21.02.1877 tarihli arz tezkeresi ve aynı tarihli irâde hâmişi.

⁵⁸ BOA, DUİT, Nr. 62/1-37. 19 Rebiülevvel 1294/03.04.1877 tarihli ve Ali Nizami, Sakızlı Ohannes, Selim Sabit, Halit İbrahim, Ali Suavi ve d'Holly imzalı komisyon mazbatası.

⁵⁹ BOA, DUİT, 62/1-37. 22 Rebiülevvel 1294/06.04.1877 tarihli arz tezkiresi; BEO, *Ayniyat Defteri*, Nr. 1073, s. 99-100.

⁶⁰ BOA, İD, 60866. *Ayniyat Defteri*, Nr. 1073, s. 119.

⁶¹ *Devlet Sâlnâmesi*, sene 1295, s. 254-255.

⁶² BOA, İD, Nr. 39275; BEO, *Ayniyat Defteri*, Nr. 1068, s. 49.

⁶³ Aynı vesika; Unat ve Ergin lisan bu ilk lisan mektebinin nerede açılmış olduğu ve programı hakkında bilgi olmadığını ifade ediyorlar bkz. Unat, *a.g.e.*, s. 7; Ergin, *a.g.e.*, II, 639.

⁶⁴ Aynı vesika.

ardından Lisan Mektebi öğrencileri Sadrazamın huzurunda imtihan edilmiş⁶⁵ aldıkları eğitim beğenilmiştir. Bu öğrenciler “sınıf-ı evvel” itibar olunmuş, mektebe on beş öğrenci daha alınarak ikinci bir sınıf daha açılmıştır⁶⁶. Mektebe ikinci bir sınıf açılması masrafları arttırmış, artan masrafları karşılamak üzere mektebin yıllık tahsisatı da arttırılarak yetmiş beş bin kuruşa çıkarılmıştır. Fransızca eğitimi için geçici olarak faaliyete başlamış olan Lisan Mektebinde Fransızca'dan başka Bulgarca ve Rumca lisanlarının da eğitimi verilmeye başlanmıştır. Kasım 1867'de Bulgar lisanı muallimliğine Mekteb-i Fünun-ı Tıbbiyye-i Şahane öğrencilerinden Dimitri Efendi dört yüz kuruş maaşla⁶⁷, Aralık 1867 tarihinde de Rum lisanını öğretmek üzere aylık yedi yüz kuruş maaşla istatistik mütercimi Kostaki Efendi tayin edilmiş, Fransızca eğitimi alan öğrencilerin diğer lisanlarla meşgul edilmemeleri için onlara ayrı bir sınıf tahsis edilmiştir⁶⁸. Mahrec-i Aklâm'dan kendi istekleri ile lisan mektebine alınmış olan öğrenciler, Mahrec-i Aklâmın yürürlükte olan usulü gereğince istedikleri kalemlere memur olma hakkına sahip olduklarından, Lisan Mektebinden mezun olduktan sonra arzu ettikleri kaleme devam edebilmeleri için aklâm halifelerinden sayılarak, bu haklarını kaybetmemeleri için kendilerine rüus-ı hümayunlar verilmiştir⁶⁹. 1866-1869 (1283-87) döneminde Mahrec-i Aklâm dâhilinde varlığını devam ettiren geçici lisan mektebi 1869 tarihinden sonra ortadan kalkmıştır.

S o n u ç :

XIX. yüzyılda yapılan reformların özüne uygun olarak açılan modern okullardan yetişenlerin devlet kadrolarında yer almaya başlamaları sonucu, Tanzimat döneminde bürokrasisinde eğitilmiş bir kadrolaşma süreci de oluşmaya başladı. Kalemlere okur yazar, bilgili personel yetiştirmek üzere ilk sivil okul olan Mekteb-i Maarif-i Adliyyenin açılışı ile başlayan süreç, Mekteb-i Maarif-i Aklâm ile devam etti. Okulun ders programında, kâtiplerin ihtiyaçları olan yazışma usulleri, imlâ, yazı çeşitleri, Arapça, Farsça derslerine ilave olarak, onların bilgi ve kültür düzeylerini yükseltecek Fransızca, coğrafya, tarih, hendese gibi derslere de yer verildi. Düzenli eğitim yapabileceği müstakil ve

⁶⁵ Lisan Mektebi öğrencilerinin Fransızca ve Osmanlıca olarak yazmış oldukları teşekkürnamelerin bir örneği için bkz. Ek. IV. İD, Nr. 39275, lef 8.

⁶⁶ BOA, İD, Nr. 39275.

⁶⁷ BOA, BEO, *Ayniyat Defteri*, Nr. 1068, s. 81.

⁶⁸ *Aym Defter*, s.85.

⁶⁹ *Aym Defter*, s.53; İD, 39275.

daimî bir binasının olmaması başta olmak üzere çeşitli zorluklara rağmen, faaliyetinde bulunduğu 1862-1877 döneminde verdiği eğitim ile Mekteb-i Maarif-i Aklâm, şphesiz Osmanlı brokrasisine olumlu anlamda katkıda bulundu.

“AN EDUCATIONAL INSTITUTION WHICH WAS OPENED FOR THE PURPOSE OF TRAINING
CIVIL SERVANTS AND CLERKS FOR THE OTTOMAN BUREAUCRACY:
MEKTEB-İ MAARİF-İ AKLÂM (MAHREC-İ AKLÂM)”

Abstract

The “Kalemiye” class, which was forming the administrative class of the Ottoman state with the “İlmiye and Seyfiye” classes, has been educated in the government offices within the frame of master-apprentice relations by the beginning of the nineteenth century. With the formation of ministries and the proclamation of the “Tanzimat Fermanı”, volume of procedure in bureaucracy, the number of the officers employed in the government offices increased and important differences took place in the official correspondences. Therefore, it has been decided to establish modern education institution with the aim of training well-qualified personnel. Firstly, “Mekteb-i Maarif-i Adliyye” and secondly “Mekteb-i Mahrec-i Aklâm” have been established in order to educate civil servant and clerk.

Keywords

Mekteb-i Maarif-i Adliyye, Mekteb-i Mahrec-i Aklâm, Mahrec-i Aklâm, usul-ı kalem, kitâbet-i resmiyye, muamelât-ı kalemiyye.

